

Пре свега, оштећеном би се пружиале знатне олакшице приликом остварења његовог права на накнаду штете. — Наиме, он не би ради остварења тог права морао да чека исход кривичног поступка који води власник против лица које му је одузело кола. Међутим, то се доста често дешава приликом примене правила о одговорности за штету од украденог аутомобила која данас важе. — Затим, у случају да се не може утврдити које је лице извршило крађу аутомобила, оштећеном би ипак била обезбеђена накнада. Јер би власник и тада одговарао по принципу објективне одговорности. На тај начин оштећени никад не би био у ситуацији да не може да добије накнаду. А ово је од нарочитог значаја онда кад интереси оштећеног нису заштићени осигурањем.

Затим, овакво решење овог питања би допринело пооштравању осећања одговорности власника кола уз највећи могући степен заштите његових интереса. — Истина, у први мах изгледа парадоксално да се власник уопште може позвати на одговорност за штету која настане од кола која су му украдена. Јер, као што исправно примећују присталице ослобођења од одговорности власника, сам власник је уствари крађом највише погођен, односно оштећен. Но, притом не треба изгубити из вида још један момент. А то је да се власник појављује као оштећени само према лицу које га је противправно лишило државине кола а не и према лицима која претрпе штету од украденог аутомобила. Зато његова објективна одговорност према овим лицима и даље остаје. — Али, приликом рашчишћавања односа између власника и лица које му је противправно одузело кола, власник има право регреса према овом лицу за цео износ накнаде коју је исплатио оштећеном. На тај начин ишчезава привидан парадокс да је један оштећени дужан да накнади штету другом оштећеном.

Најзад, овакво решење би омогућило да последице штете у крајњој линији сноси оно лице које је и допринело њеном проузроковању употребом кола. А овај принцип је, уосталом, већ давно добио своје место у теорији одговорности, посебно у теорији објективне одговорности.

Марија М. Тороман

ТЕРЕТ РИЗИКА КОД УГОВОРА О ПОЉОПРИВРЕДНОЈ ПРОИЗВОДЊИ

1. — Код уговора о пољопривредној производњи често се дешава да сав принос који пољопривредни произвођач треба да преда наручиоцу производње или само један део тог приноса пропадне због елементарних или каквих других догађаја које странке нису могле да спрече. У свим таквим случајевима се поставља питање која ће од уговорних страна сносити ризик за случајну пропаст приноса и какав ће утицај имати поменути догађаји на обим обавеза сваке од уговорних страна.

Питање терета ризика код уговора о пољопривредној производњи у нашем позитивном праву регулише тач. 12, ст. 1, Одлуке о контрахирању пољопривредних производа уз давање аванса и других погодности пољопривредним произвођачима од 30 јула 1954 (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 33/54 од 5 августа 1954, стр. 569) која гласи: „12. Пољопривредни произвођач који без своје кривице није у могућности да испоручи уговорену количину пољопривредних производа дужан је да привредној организацији која му је дала аванс врати примљени аванс за неиспоручене количине.”

Према томе, по нашем позитивном праву, терет ризика код уговора о пољопривредној производњи налази се на пољопривредном произвођачу. У случају пропасти приноса произвођач је дужан да врати наручиоцу производње вредност свега оног што је пре и у току радова примио од њега ради производње, тј. вредност примљеног семена, вештачког ђубрива, хемиских средстава за заштиту биља, као и аванса у новцу. Међутим, он нема право на накнаду за уложен рад, као ни на цену коју би за пољопривредне производе примио да није дошло до њихове случајне пропасти. Наручилац производње није дужан да плати цену, јер није примио ствар која је предмет обавезе произвођача. На тај начин је обавеза наручиоца изгубила свој основ, па зато он није дужан ни да је изврши.

Овакво решење питања терета ризика претставља, уствари, примену принципа *periculum est debitoris*. У односу који настаје закључењем уговора о пољопривредној производњи, дужник је у погледу приноса пољопривредни произвођач те према томе он сноси ризик за случајну пропаст приноса. То показује да се приликом уређења питања ризика уговор о пољопривредној производњи посматрао као обичан уговор о куповини и продаји на основу кога се између уговорних страна размењује ствар — у овом случају принос — за цену. Пошто је, према одредбама Одлуке о контрахирању пољопривредних производа, наручилац све што је дао у новцу и материјалу дао као аванс, а пошто се аванс сматра делом цене, то је пољопривредни произвођач обавезан да му врати све оно што је на име цене примио. Јер, када не испоручи ствар (принос) пољопривредни произвођач нема ни право на цену. Зато је он обавезан да наручиоцу врати на првом месту целокупан аванс у новцу. Затим, пошто су средства за заштиту и репродукцију, која су примљена као аванси у материјалу, пропала заједно са приносом, то је пољопривредни произвођач обавезан да наручиоцу производње исплати и њихову вредност или да врати исте количине које је примио. Пољопривредни произвођач нема права да задржи ништа од примљеног јер није извршио своју обавезу из уговора по којој је био дужан да испоручи наручиоцу одређену количину пољопривредних производа. Наручилац производње није дужан ништа да исплати пољопривредном произвођачу, јер није примио ствар која је предмет уговора.

2. — Овде има места питању да ли овакво уређење одговара природи и суштини уговора о пољопривредној производњи. Приликом детаљне анализе овог уговора у целини и свих његових карактеристика и специфичности које га издвајају од осталих уговора у посебну врсту изгледа да би ово питање могло да добије друкчије решење од оног које је горе дато.

Пре свега, на уговор о пољопривредној производњи не може се гледати као на обичну куповину и продају, јер он ствара друкчије односе између уговорних страна, те се на њега не могу ни применити правила о ризику која важе за куповину и продају.

Основна разлика између ова два уговора је у томе што се уговором о куповини и продаји ствара за продавца само обавеза да пренесе право својине на ствари која је предмет уговора, док је купац дужан да му за то исплати цену. У томе се углавном исцрпљују обавезе уговорних страна, а све друге обавезе су узгредне природе и служе само извршењу ових главних обавеза. Међутим, код уговора о пољопривредној производњи ствар стоји друкчије. Уговор о пољопривредној производњи је облигациони уговор којим се ствара много више обавеза за обе уговорне стране. Овим уговором се пољопривредни произвођач обезује не само на то да одређену количину пољопривредних производа преда другој уговорној страни, већ и на то да уговором одређену површину земљишта обради на одређени начин, да је засеје одређеном културом и да је одгаји. Наручилац производње, пак, није само обавезан да за преузете пољопривредне производе исплати цену, већ је дужан да у току производње пружи пољопривредном произвођачу уговором предвиђену техничку и материјалну помоћ. Само све ове обавезе заједно чине суштину уговора о пољопривредној производњи а предаја приноса и исплата цене су само један његов део који се појављује као крајњи резултат.

Још једна разлика између уговора о пољопривредној производњи и уговора о куповини и продаји, која не дозвољава да се изједначује њихов третман у погледу ризика, односи се на момент извршења уговора. Код уговора о куповини и продаји долази до тренутног извршења обавезе, а код уговора о пољопривредној производњи постоји читав низ радњи које обухватају дуг период времена, тј. цео процес производње. А ова околност је од великог значаја у погледу ризика, јер се он, у овом другом случају, већ с обзиром на саму природу уговора, јавља много чешће.

Поред ових разлика које постоје између поменутих уговора, приликом разматрања питања ризика не треба изгубити из вида нарочито једну карактеристику уговора о пољопривредној производњи, пошто управо у њој и треба тражити корен за правилно решење.

Наиме, закључењем овог уговора ствара се извесно удруживање између наручиоца и произвођача. Као последица њихових удружених интереса, приликом извршења овог уговора долази до сједињавања материјалних средстава и заједничког рада обеју уго-

ворних страна. Основно о чему треба водити рачуна код уговора о пољопривредној производњи је то да његовим закључењем не настају, као код већине других уговора а нарочито код куповине и продаје, облигације о којима се стара само онај на коме те облигације леже. У овом уговорном односу од самог његовог закључења па до престанка, скоро у свим његовим фазама манифестује се сарадња, узајамна помоћ странака ради постизања заједничког циља. Мада свака уговорна страна има свој непосредни циљ који закључењем уговора жели да постигне, наручилац се уговором обавезује да другој страни пружи одређену помоћ у испуњању њених уговорних обавеза, помоћ и материјалну и стручну. Кроз ту сарадњу у процесу производње, стране остварују и своје посебне циљеве, а тиме и заједнички интерес који је и општи, друштвени интерес. Обе странке улажу заједничке напоре у процесу производње.

У току целог овог уговорног односа обе стране су у раду повезане и може се рећи да добрим делом од залагања како једне тако и друге стране зависе и постигнути резултати. Заједнички раде на остварењу резултата од кога сваки очекује користи за себе, па према томе треба заједнички да учествују и у ризику. У противном дошли би у ситуацију да ако би у једном заједничком послу дошло до случајне пропасти ствари која је предмет уговора, једна страна сноси сав ризик а друга никакав, иако из целе те заједничке акције очекује користи, иако је тим односом у знатној мери ограничила активност друге стране у будућност у погледу могућности располагања приносом.

А до случајне пропасти ствари која је предмет овог уговора врло често долази. Јер између момента закључења уговора којим се заснивају облигациони односи и предаје приноса постоји већи размак времена у коме може доћи до случајне пропасти приноса. Тај временски интервал обухвата цео производни процес, односно радове који се могу протезати од једне јесени до друге. За све ово време пољопривредне културе су у свим ступњима развитка изложене многобројним утицајима ван моћи човека, пољопривредног произвођача, а који могу довести до уништења приноса. Пре свега, и поред примене свих савремених тековина агротехнике, количина и квалитет приноса зависе у огромној мери од општих климатских услова. Затим, су од великог значаја у том погледу и елементарне непогоде, према којима је човек и данас још у већини случајева немоћан. Град, поплаве, суша, најезде биљних штеточина некад униште све, још за време вегетације, а догађају се и пожари камара неовршеног жита. У свим овим случајевима може доћи до уништења приноса.

Оно што нарочито компликује правилно решење питања сношења ризика је чињеница да је у оваквим случајевима реч, уствари, о случајној пропасти две врсте материјалних добара. Наиме, долази до пропасти приноса, пољопривредних производа, али истовремено долази и до пропасти свега оног што је ради производње наручилац производње предао пољопривредном произвођачу: семе-

ла, ђубрива, хемиских средстава за заштиту биља и осталог, а што је све пољопривредни произвођач употребио у току радова и што је пропало заједно са приносом. Према томе, може се поставити питање која ће странка да сноси ризик случајне пропасти које ствари, односно да ли ће свака уговорна страна да сноси ризик за случајну пропаст оних добара које је она уложила или ће за све то ризик да сноси једна или друга страна у потпуности.

Полазећи од онога што је горе речено о природи и карактеристикама овог уговора и посматрајући у целини сплет односа који су њиме између уговорних страна створени сматрамо да *ризик случајне пропасти приноса треба да буде подељен између пољопривредног произвођача и наручиоца производње.*

3. — Подела ризика између уговорних страна у случају пропасти ствари која је предмет уговора није нека нова појава у праву. Поделу ризика имамо и код неких других уговора у свим оним случајевима у којима су извесни разлози изазвали потребу, да се ризик између странака подели. У разним случајевима ризик је између уговорних страна дељен на различите начине.

У нашем праву поделу ризика имамо, на пример, код уговора о делу са материјалом наручиоца. Ако дође до случајне пропасти ствари пре него што је израђена ствар предата наручиоцу, онда се ризик дели између наручиоца и посленика: наручилац сноси ризик за дати материјал, а посленик за уложени рад, за који у том случају нема права да тражи никакву награду. (Аустриски грађански законик, § 1168-а, Српски грађански законик, §§ 714, 1789, 1790, Швајцарски законик о облигацијама, чл. 376, Грађански законик Републике Чехословачке, § 453.)

И код уговора о закупу има ситуација у којима се ризик за случајну пропаст или погоршање предмета закупа дели између закуподавца и закупца. У том погледу значајан је нарочито § 1104 Аустриског грађанског законика који регулише ситуацију врло сличну оној која настаје код уговора о пољопривредној производњи у случају пропасти приноса и који гласи: „Ако се у закуп узета ствар због изванредних случајева као: пожара, рата или болести, због великих поплава, града или због потпуне неродице, никако не може употребити, онда закуподавац није обавезан да успостави пређашње стање, али се и не плаћа никаква закупнина. (Аустриски грађански законик. Предео др. Драгољуб Аранђеловић, друго издање. Београд, 1922, стр. 302; *Klang: Kommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch. Fünfter Band. Wien, 1949, S. 80*). Као што се из овог прописа види ризик је подељен између закуподавца и закупца: закуподавац нема права да тражи закупнину, што значи да он сноси ризик за њу, док купац нема права да захтева да се предмет закупа доведе у исправно стање, што је иначе обавеза закуподавца. — И у немачком праву ово је питање слично решено. Закуподавац при потпуној пропасти ствари нема дужност да ствар обнови и да је доведе у такво стање да се може употребљавати сходно уговору, али зато губи по § 323 право да тражи на-

плату закупнине, уколико за пропаст нема кривице закупца. (*Dr. Josef Esser: Lehrbuch des Schuldrechts.* Karlsruhe, 1949, S. 270). — Подела ризика код овог уговора на сличан начин је регулисана и у неким другим законодавствима. Тако, на пример, *Code civil* о овом садржи одредбе у чл. 1769—1771, по којима у тим случајевима дозвољава закупцу пољопривредног добра да тражи смањење закупнине или потпуно ослобођење. Само, он то право везује са успехом закупа у току целог периода за који је уговор закључен, тако да се то може тражити само ако купац није добио компензацију у осталим жетвама. — И Швајцарски законик о облигацијама у свом чл. 287 садржи одредбу по којој купац пољопривредног добра може тражити одговарајуће смањење закупнине у случају када је уобичајен принос због изванредног случаја или природних догађаја знатно умањен.

И неки наши ранији прописи на један особен начин су регулисали питање ризика за случајну пропаст приноса код уговора о пољопривредној производњи. То показује да се код овог уговора запазила извесна специфичност која је захтевала и посебан начин регулисања ризика, а од чега се у нашим каснијим прописима отступило. Тако се у Наредби о контрахирању производње и откупним ценама семенске робе у економској години 1947/1948 (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 48/1948. Исправка у *Сл. листу*, бр. 11/1948. Решење о повишењу цена у *Сл. листу*, бр. 31/48 и исправка у *Сл. листу*, бр. 34/48) прописује да ће у случају елементарних непогода (града, поплава, епидемија биљних болести, штеточина, итд.) трошкови набавке семенске робе, вештачког ђубрива и средстава за заштиту биља пасти на терет државног предузећа, ако усев није осигуран код Државног осигуравајућег завода.

Још је интересантнија у овом погледу Наредба о условима за контрахирање индустриског биља рода године 1949 (*Службени лист ФНРЈ*, бр. 76 од 4 септембра 1948, стр. 1169). По овој Наредби, ако услед елементарних узрока принос буде уништен, произвођачима-контрагентима памука обезбедиће се све оне користи које би имали да су уместо памука засејали на уговореној површини житарице. У ту сврху исплатиће им се новчана накнада у висини вредности приноса житарица који би они према оствареном просечном приносу житарица у дотичном срезу постигли на уговореној површини да су уместо памука засејали по 50% пшенице и кукуруза. Из овог видимо да је у интересу стимулације производње памука, за коју смо били нарочито заинтересовани, напуштено као нецелисходно правило *res perit debitori*, по коме би штету за уништени принос требало да сноси пољопривредни произвођач, пошто још није памук предао. Држава је из разлога целисходности терет ризика пренела на наручиоца производње. Пољопривредном произвођачу се директно плаћа штета коју је претрпео услед елементарних непогода, иако друга уговорна страна није ништа добила. Као што се из овог види, ризик по овим прописима не само да не сноси пољопривредни произвођач, него он није ни подељен између произвођача

и наручиоца, већ је цео терет ризика на наручиоцу производње. У овим случајевима наручилац производње је уствари по сили самог закона узео на себе улогу осигурача. Он је већ унапред преузео на себе обавезу да ће, уколико дође до случајне пропасти приноса, платити пољопривредном произвођачу штету коју ће он због тога претрпети. Овде је уговор о пољопривредној производњи допуњен једним односом који је сличан односу који настаје уговором о осигурању.

4. — Као што је горе изнето, сматрамо да терет ризика код уговора о пољопривредној производњи треба да буде подељен између уговорних страна. Сада се поставља питање како га треба поделити: коју штету треба да сноси пољопривредни произвођач а коју наручилац производње? С обзиром на карактер овог уговора, а нарочито с обзиром на његову особину која се састоји у удруживању уговорних страна у току процеса производње, најприродније би било да свака страна сноси ризик за оно што је уложила у тај уговор, тј. у производњу. Према томе, по правилу, пољопривредни произвођач је употребио ради реализације производње своју земљу и свој рад, а наручилац производње је дао средства за заштиту и вештачко ђубриво и, у неким случајевима, аванс у новцу. До¹ следно томе, ако би дошло до случајне пропасти приноса, пољопривредни произвођач би требало да сноси ризик за уложен рад, тј. не би имао права да тражи да му се за њега исплати одговарајућа награда. Наручилац производње, пак, био би дужан да сноси ризик за вредност уложних средстава, тј. не би имао права да тражи повраћај њихове вредности, јер су она употребљена у производњи уговорене пољопривредне културе и пропала заједно са приносом. Јер, као што је горе речено, та су средства употребљена и пропала у производњи ради реализовања једног уговора у коме долази појачано до изражаја сарадња странака.

Уколико је пољопривредни произвођач примио и аванс у новцу, требало би да он тај износ врати наручиоцу производње, зато што му је тај износ дат на име цене. Пошто услед пропасти приноса није ни дошло до испоруке робе, то произвођач нема ни права да нешто задржи на име цене, јер за то нема никаквог основа. Од наручиоца се може основано захтевати да сноси ризик само за оно што је уложио у производњу али не и да плаћа другој страни вредност приноса који није примио.

Оваква расподела ризика требало би да буде код свих уговора о пољопривредној производњи без обзира о којој је њиховој врсти реч. Наиме, код уговора о пољопривредној производњи ствар која је предмет уговора — пољопривредни принос — може се одредити и у пракси се и одређује на различите начине: (а) Уговор може бити закључен тако да је пољопривредни произвођач дужан да преда наручиоцу производње сав принос са одређене површине земљишта. У овом случају постоји уговор о једној индивидуално одређеној ствари, јер је овде реч о тачно одређеном производу, произведеном на одређеној површини земљишта, на унапред уго-

ворени начин, уз примену одређених мера и упутстава наручиоца. Ту је предмет уговора потпуно индивидуализиран; (б) Уговор може бити закључен и тако да је пољопривредни произвођач обавезан да наручиоцу производње преда одређену количину пољопривредних производа са одређене површине земљишта. У овом случају постоји тзв. ограничена генерична обавеза која има мешовит карактер, јер је овде предаја генуса везана за његово прибављање са одређене површине земљишта; (в) Најзад, у пракси се срећу случајеви да се уговор закључује тако да се пољопривредни произвођач обавезује само на то да наручиоцу производње преда одређену количину пољопривредних производа, не везујући при томе његову производњу за одређено земљиште. И овде имамо сличну ситуацију као у претходном случају, јер се по самој природи овог уговора подразумева да сам произвођач треба да произведе те количине, тако да га пропаст приноса на земљишту које је обрадио ослобађа обавезе испоруке. Како у првом случају, где уговор има за предмет индивидуално одређену ствар, тако и у другом и трећем случају, где је предмет одређен из ограниченог генуса, питање поделе ризика између уговорних страна поставља се на исти начин, те га треба и решавати на исти начин.

Међутим, питање ризика би се коначно најповољније решило увођењем обавезног осигурања приноса са уговорених површина. У том случају обе уговорне стране би се ослободиле ризика за случајну пропаст приноса, а његов терет би се преко обавезног осигурања равномерно распоредио на велики број осигураника, тј. на све контрахенте пољопривредне производње, којих код нас има сваке године све више.

Светислав Т. Аранђеловић